

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

2009 LIEPOS 11 d.

DRAUGO ŠEŠTADIENINIS PRIEDAS

Nr. 131 (28)

„Draugo“ šimtmetis Lietuvos tūkstantmečio fone

Lietuva švenčia savo vardo tūkstantmetį. Šio vardo aide – gausybė renginių, kurių įvairumas stulbina ir stebina. Spalvingi Dainų šventės reginiai, atidaromos lietuvių liaudies meno ir kultūros paveldo parodos, įvairūs koncertai, knygų ir albumų pristatymai, akcijos... O kur dar Vilniaus – Europos kultūros sostinės – reginiai?.. Valstybės dienos – liepos 6-osios šventė?.. Naujosios Prezidentės inauguracijos iškilmės?.. Turbūt nerasime Lietuvoje nė vieno žmogaus, kurio nepalietę šių švenčių atbalsiai. Kuris nesusimąstytų, o ką gi šis šventinis šurmulys reiškia jam, paprastam piliečiui, eiliniam mokesčių mokėtojui, neretai vargstančiam ir teisybės nematančiam – gal tai ne skaldantis, o Lietuvą vienijantis reiškiny, įkvepiantis pasididžiavimą savo Tėvyne?.. Valstybės dienos ir tūkstantmečio šventės proga mes turime galimybę pasvarstyti, ką reiškia žodžiai „auka“, „vargas“, „darbas“, „idealas“, „patriotizmas“, ar tikrai jie tokie juokingi, kaip kai kuriems atrodo.

Vienas iš ryškių pavyzdžių – Čikagoje leidžiamo lietuvių išeivijos katalikiškos pakraipos laikraščio „Draugas“ 100 metų jubiliejus. Įkurtas prieš šimtą metų Pensilvanijoje ir skirtas mažaraščiams angliakasiams lavinti ir šviesti, šis laikraštis, pergyvenęs du pasaulinius karus, Nepriklausomybės praradimą ir jos atgaivinimą, nuolat patirdamas finansinius ir kitokius išbandymus, ir šiandien tebeeina. Teko girdėti

skeptiškų atsiliepimų – na, kam šitiek dėmesio skirti vienam laikraščiui, ir dar tokios senamadiškos, neliberalios pakraipos, ar verta. Galima tvirtai atsakyti – verta. Kuris iš lietuviškų dienraščių – ne savaitraščių, ne mėnraščių, o dienraščių! – gali pasigirti tokiu amžiumi?.. Kuris iš šiuolaikinių laikraščių gali tikėtis sulaukti tokio amžiaus?.. Būdami labai liberalūs, laisvi, reaguojantys į kiekvieną skandalą, akibrokštą, kriminalą?.. Tegu šis klausimas lieka retorinis. Tik turbūt neretam vertėtų suvokti, kad ne kriminalizuotos aktualijos yra svarbiausia laikraščio priedermė, kad tokiu būdu pretenduoti į brandų amžių – ne tik rizikinga, bet ir neišmintinga.

Žinau, kad „Draugo“ siekiai ir idealai daugeliui kitų, liberalesnių lietuvių išeivijos leidinių galbūt buvo juokingi ir senamadiški. Kai kurie galbūt net iš tų siekių pasišalpydavo. Bet esmė tokia: jie išnyko, nesulaukę brandos, o „Draugas“ liko. Liko ir jo priedas „Kultūra“, kuris šiemet irgi švenčia garbingą 60 metų jubiliejų – solidi sukaktis, liudijanti, kad „Draugui“ kultūros ir meno sklaida buvo labai svarbus uždavinys. Belieka atiduoti pagarbą visiems, dirbusiems su priedu, rašiusiems jam, skaičiusiems, diskutavusiems, geru žodžiu paminėti visus jo redaktorius – kun. Juozą Prunskį, šviesaus atminimo poetą Kazį Bradūną, Aušrelę

Liulevičienę, Danutę Bindokienę, Kęstutį Trimaką, Aldoną Žemaitytę.

Toks pavyzdys turėtų būti aktualus šiandien. Liudijantis, kad žmogaus laisvės ir teisės neatsiejamai susijusios su jo pareigomis. Ir jeigu mes daug ko ir reikliai reikalaujame iš savo valstybės, pagalvokime, ar tiek pat – o gal net daugiau – galime jai duoti. Sakytum, požiūris itin praktiškas, vos ne „aš – tau, tu – man“, – o visgi čia esama nemažai pragmatiškam požiūriui nenaudingo idealizmo, nes juk neretas iš mūsų gerai žino, kad šitas „aš – tau, tu – man“ dažnai būna nelygus, kad viena pusė daugiau duoda, o kita kartais – daugiau pasiima, nei jai priklausos...

Tokios šventės kaip Lietuvos tūkstantmetis, apvainikuotas Dainų šventės, atidaromų parodų, koncertų, susitikimų, susitelkimų šurmulio ir džiaugsmo, turėtų būti aiškus ženklas, kad esame tauta, esame valstybė, esame matomi, girdimi pasaulyje. Nelieka nuošaly ir garbingas „Draugo“ jubiliejus – tai unikalūs reiškinys. O ar mokėsime branginti savo unikalumą, paveldą, tradicijas ir kultūrą – tai priklausys nuo to, kiek idealizmo, pagarbos sau, artimui ir tėvynei bei darbštumo esame išlaikę. Tai vertybės, kurias visą šimtmetį skleidė ir propagavo „Draugas“. Todėl jo šimtmečio sukaktis Lietuvos vardo tūkstantmečio fone atrodo oriai ir garbingai.

Renata Šerelytė

mokslas • menas literatūra

Kitame numeryje:

- Stasys Goštautas. Užrašai iš Trakų.
- Alvito knygnešiai.
- Vandos Juknaitės proza.

Redaguoja Renata Šerelytė rainbow.vilnius@gmail.com
Maketuoja Jonas Kuprys

Šio šeštadienio Kultūros turinys

- 1–as psl. Renata Šerelytė. „Draugo“ šimtmetis tūkstantmečio fone.
- 2–as psl. Pirmieji „Draugo“ kultūrinio priedo numeriai.
- 3–as psl. „Kultūros“ redaktoriai. Kazys Bradūnas.
- 4–as psl. Vladas Braziūnas. Čia tūkstantį metų dabar.
- 5–as psl. Lietuva po šimto metų.
- 6–as psl. Karilė Vaitkutė. Ar prisimeni kryžių.
- 7–as psl. Stasys Goštautas. Užrašai iš Vilniaus.
- 8–as psl. Laurynas Raudonėlis. Trys tūkstantmečio parodos.

Pirmieji „Draugo“ kultūrinio priedo numeriai

Prisimindami patį pirmąjį „Draugo“ kultūros priedo redaktorių kun. Juozą Prunskį ir atiduodami jam pagarbą, skelbiame porą straipsnelių iš 1951 m. gruodžio 29 d. numerio. Tai, sakytum, skirtingos pakraipos ir tematikos straipsneliai, mažai kuo susiję, tačiau pažvelgus iš šiandienos perspektyvos, jie labai simptomaiški: vienas skelbia komunizmo pergalę („D. Urbonienė kritikuoja Baltrūno kūrinį“), o kitas numato jo žlugimą („Pasikalbėjimas su Paul Claudel“). Nepamirškime, kad straipsniai skelbti tuo metu, kai Lietuvą smaugė stalininis režimas, vyko partizaninis karas ir vilties sulaukti laisvės likdavo vis mažiau. Matome, kad „Draugas“ tuo metu nesitaikstė su vilties praradimu ir skelbė dvasinį pasipriešinimą tėvynės okupacijai. Negana to, straipsnyje apie aršią mokytoją, užsi puolusią rašytoją dėl „taikstymosi su buržuazinėmis nuotai komis“, juntamos ir humoristinės gaidelės. Sakyčiau, tai pui-

čiausia taktika priešui įveikti: visi diktatūriniai režimai bijodavo juoko. Ne patyčios, ne sarkazmo, o juoko – tos Dievo dovanos, kuri žmogui padeda gyventi ir išverti. Be to, ir rašytojas, kurį pažangioji mokytoja kritikuoja, anaip tol nėra nei disidentas, nei valdžiai neįtikęs, nei pagaliau sulaužęs kokius svarbius sovietinės literatūros kūrimo tabu (vėliau parašytus jo kūrinius sovietinė literatūrologija apibūdina kaip sukurtus pagal socializmo principus). Na, o „Pasikalbėjimas su Paul Claudel“ turėtų būti savotiškas atradimas ir šiandienos skaitytojui – rašytojo vizija apie komunizmo imperijos žlugimą pasirodė besanti pranašinga, ir ji sušvito tuo metu, kai daugelis garsių Europos intelektualų ir menininkų žavėjosi „Stalino saule“ ir tikėjo komunizmo ideologija.

R. Š.

„Draugo“ kultūros priedo redaktorių kun. Juozas Prunskis.

Pasikalbėjimas su Paul Claudel

Dr. J. Deveike, Paryžius

(Straipsnio ištraukos)

Paul Claudel, gimęs 1868 m., šiandien yra vienas didžiųjų pasaulio krikščioniškų rašytojų. Simbolistas ir realistas, giliai mistiškas, čia pat labai paprastas ir kartu rafinuotas (...). Jo visam gyvenimui turėjo lemiamos reikšmės jo 1886 m. atsivertimas katalikybėn, jo kūrybai tolygios reikšmės turėjo jo diplomatinė karjera, kurią pradėjo 1892 m. Pirmasis paskyrimas buvo 1895 m. – vicekonsulu NY. 1916 m. tapo ambasadoriumi Argentinoje, vėliau Japonijoje ir pagaliau 1927 m. JAV-bėse.

„Apokalipsas numato velnio viešpatavimą. Juk niekada jo viešpatavimas nebuvo toks baisus ir pasireiškęs ne vien žiaurumu, bet ir kvailumu. Niekad, niekas nematė didesnio žmogaus apkvailinimo, kaip šitas, kurį matome Rusijoje.

(...) Numatau visišką bolševizmo žlugimą. Melas visad yra laikinas. Bet prie šito visko privedė broliūdiško karo meilė krikščioniškoje Europoje.

(...) Jeigu norime, kad sovietai žūtų, turim visomis jėgomis skubėti, kad krikščioniška meilė ir krikščioniška bendruomenė kiek galima sustiprėtų. Dabar yra velnio era. Aš tai sakau, kaip krikščionis, žinodamas, kad visi dalykai turi savo vietą ir savo laiką (...).

(...) Atsigaivinimas turi eiti iš vidaus. Reik, kad pati tauta išvemtų velnią ir iš vidaus išsilaivintų nuo jo. Yra negalimas dalykas, kad tauta, kuri davė Solovjevą, Dostojevskį, būtų skirta nuolatiniam dvasiniam nualinimui.

(...) reik visa daryti, kad materialistinė pasaulėžiūra užleistų vietą spiritualistinei.

(...) Kaip sovietų pabaisa išnyks, aš nežinau, bet aš žinau, kad ji išnyks. Melstis, dvasia susikaupti, tai yra šiandien svarbiausias dalykas.

(...) Aš neįsivaizduoju žemės be kovos. Visad bus apsnūdymas, apsilaidymas, visad bus

auka, karas, pergalė ir pagaliau išganymas. Tai yra tai, ką vadiname – kryžius.

(...) O Tamstos tautiečiams, kurie yra JAV – bėse, pasakyk Tamsta jiems, kad aš siunčiu savo širdingiausią sveikinimą jiems, sovietinio bestiališkumo aukoms. Te turi pasitikėjimą, nes Dievas yra už visus stipriausias.”

„Menas, literatūra, mokslas“,
1951 m. gruodžio 29 d.

Pavergtoje Lietuvoje

D. Urbonienė kritikuoja
Baltrūno kūrinį

Lietuvoj išleistas Baltrūno apsakymas, „Mokytojas“. Apsakyme vaizduojamas senas mokytojas, Tumonis, kuris ilgus metus dėstė literatūrą. Praeityje Tumonis buvo lyg ir pažangus. Hitlerinės okupacijos metais jis visos klasės akivaizdoje pasisakė prieš hitlerinius okupantus. Tačiau Raudonajai armijai įžygiavus Lietuvon jis nedaro jokios pažangos, t.y. sovietine terminologija tariant, „taikstosi su buržuazinėmis nuotai komis“.

Urbonienės nuomone Baltrūnas savo apsakyme glosto praeitį, ir būtent: „Tumonis per visus pokarinius metus nė kiek nepasikeitė savo dėstymo metodo, atsiliko nuo gyvenimo, savo pamokose daro grubias klaidas, dargi nacionalinio pobūdžio klaidas, idealizuoja 'Aušrą' ir pan.

Vilniaus m. Salomėjos Neries vardo vidurinės mokyklos mokytoja D. Urbonienė, griežtai prisilaikydama KP (b) duotų nurodymų, rašo, kad A. Baltrūnas „iškraipė tarybinę tikrovę, savo apsakyme iš esmės taikstosi su buržuazinės nacionalistinės ideologijos pasireiškimais mokykloje...“

Argi dar gali būti mokytojų, kurie šiuo metu nežino lenininio – stalininio principo vertinant kultūrinį palikimą, kuris pažangus mokytojas gali klysti užtikrindamas klasių kovą? – šaukia Urbonienė.

„Menas, literatūra, mokslas“,
1951 m. gruodžio 29 d.

DAILĖ ❧ **POEZIJA** ❧ **LITERATURA** ❧ **MUZIKA** ❧ **DRAMA**

ŠITAS SKYRIUS BUS DEDAMAS SYKĮ MĖNESYJE. AUTORIAI IR LEIDĖJAI, KURIE NORI SUSILAUKTI PAMINĖJIMO ŠITAME SKYRIUJE, PRIVALO PRISIUSTI "DRAUGUI" DU SAVO RAŠTU EGZEMPL.

„Kultūros“ redaktoriai.

Kazys Bradūnas – renesanso ir žemės žmogus

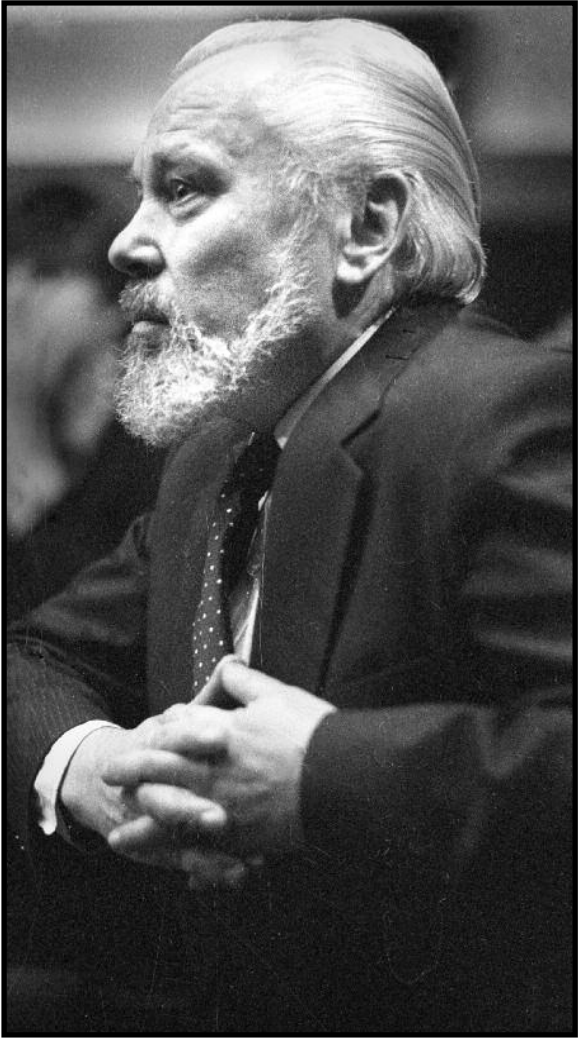
A tiduodami duoklę visiems kultūrinio priedo redaktoriams ir visus juos minėdami geru žodžiu (aš asmeniškai norėčiau pareikšti padėką Aldonai Žemaitytei – savo mokytojai, profesionaliai žurnalistei, šviesiai asmenybei ir reikliai redaktorei), visgi turėtume išskirti Redaktorių iš didžiosios raidės – šviesaus atminimo poetą Kazį Bradūną, redagavusį priedą du dešimtmečius (1961–1981). Visi mini jo profesionalumą, erudiciją, platų akiratį, kruopštų darbą, įdėmų žvilgsnį į įvairialypę kultūros panoramą ir mokėjimą pasirinkti tai, kas svarbiausia, reikšmingiausia, kas nesibaigia su šia diena.

Kazio Bradūno redaguotas priedas išsiskiria savo vientisumu, aiškia koncepcija, subtiliu temų formulavimu. Pasak paties poeto, „norėjau, kad išeivijos interesai neapsiribotų vien buitimi, partine ar visuomenine veikla, kad nenuskurstų lietuvių kultūrinis gyvenimas (...)“. Šios kilnios intencijos juntamos jau iš vedamųjų, kuriuos K. Bradūnas spausdindavo „Kertinėje paraštėje“, pasirašydamas pseudonimais, vardo santrumpomis. Užtenka pavartyti senus „Draugo“ kultūros priedo numerius, kad pamatytum, kiek jų daug ir apie viską parašyta, o svarbiausia – giliai, jautriai, išmanant aptariamą dalyką, dėl jo išgyvenant.

O kur dar poeto rašytos recenzijos – ir leidinių, ir parodų, ir kitokių akcijų?.. O dėmesys istorijai, lituanistikai, literatūrai, meninei ir visuomeninei lietuvių veiklai, lietuvių kalbos mokslui, etnografijai, mokslo pasaulio naujienoms, religijai?.. Tokias įvairiapuses asmenybes seniau vadindavo „renesanso“ žmonėmis – žmonėmis, kurie neapsiriboja viena, specifine sritimi, kurie savo gabumus ir intelektą panaudoja daugelio sričių sintezei. Toks buvo ir kultūrinio priedo redaktorius Kazys Bradūnas – renesansinis žmogus, netelpanti į siaurus rėmus asmenybė. Ir svarbiausia – jis buvo puikus poetas, įvertintas ir svetur, ir Lietuvoje, tapęs garbingos Nacionalinės premijos laureatu, Poezijos pavasario laureatu. Sugrįžęs į Lietuvą visam laikui, šiandien jis ir Poetas iš didžiosios raidės. Ir toks liks visada. O kas geriau gali atskleisti poetą, jei ne jo poezija?.. Taigi paminėdami poeto Kazio Bradūno nueitą nelengvą redaktoriaus kelią, skelbiame jo eilėraščių. Žemė, tėviškė, motina, duona, druska, kraujas, vanduo – visi šie archetipiniai įvaizdžiai K. Bradūno poezijoje išsiskleidžia kaip Lietuvos ir lietuvio savasties paliudijimas, kaip gili poeto priklausomybė savo žemei ir tautai.

Renata Šerelytė

Kazys Bradūnas	Tėviškės medžiai	Pasislėpiau
Vitražas // Molio krantas kvepia rūgščia duona Ir svaigina kraujo aitrumu, Ir pavasario diena pro miglą ploną Geležinio darbo sunkumu Gula sūrią, prakaituotą žemę. Mano motina mane ten gimdė, Nemunan įsmeigusi vyzdžius. Apkabinus griūvančius kryžius, Šaukia jį, kaip Eglė, baltą vilnį... Ir didžiulė upė artipilnė Liejasi dundėdama širdin. IV Molio krantas kvepia rūgščia duona Ir svaigina kraujo aitrumu. Vasaros diena tvanki, geltona Geležinio darbo sunkumu Gula sūrią, prakaituotą žemę. Mano motina laukų platybėj alpo, Nei pavėsio, nei vandens nerasdama, Begalinių horizontų talpą Dvasioje nebeapimdama, Kietą plutą trupindama verkė. VIII Molio krantas kvepia rūgščia duona Ir svaigina kraujo aitrumu. Advento diena, lyg sniegas kluoną, Geležinio darbo sunkumu Gula sūrią, prakaituotą žemę. Mano motina dabar ten miega, Užsiklojus juodžemio klodus. Juodžemis besotis ir godus Siurbias mano motinos širdin, Tvinsta lėtas ir bekrastis tvanas.	Tušti paliktieji namai Jau padangių pačių pakrašty, Nyksta melsvoj tolumoj Tėviškės medžiai aukšti. Ar man grįžtant rodysit kelią? Ar viršūnės žvaigždžių atsirems? Ar nors vieną žalią šakelę Rasiu prie šalto akmens?.. Tušti paliktieji namai Dingo dangaus pakrašty, Dingo melsvoj tolumoj Tėviškės medžiai aukšti... Kur mūsų tėviškės? Kur mūsų tėviškės? Už kokio paukščio skrydžio? Už kokių debesų, kokios tarmės? Aš pamečiau jau pėdsakus ir brydę, Ieškodamas užpiltosios versmės. Nei šermenų, nei užmuštojo Pričkaus karsto – Tik smiltys prie neperžengtos varčios, Kur pabaiga visus žodžius išbarsto, Kuriais aš būro lūpomis meldžiuos... Ne. Aš nesimeldžiu – aš melstis negaliu – Aš tik atsikvepiu ir kaip žemė tyliau. Apkurtęs nuo pavasarių skambėjimo Ir apsvaigintas vasaros žolynų kvapo, Klaupiuos prie Donelaičio kapo – Aš jį radau (tikėti negaliu), Todėl pasilenkiu ir kaip žemė tyliau... O viršum vėju praūžia ruduo, Pusnynais jau atstūgauja vilkai. (Vilkų bus išrausti ir mano palaikai). Bet aš radau, Aš jį bučiuoju, nesusietą Nei su laiku, nei su erdve. Ne užkastą Tolminkiemy poetą, O žemę, žudančią save.	Aš nuo mirties pasislėpiau eilėrašty, Ir jį šįkart, Praeidama pro šalį, Manęs nepastebėjo. Bet kur man dingt, kai grįždama Rankom šaltom palies eilėrašty, Ir posmuos skambtelėję žodžiai Kaip rudenį lapeliai nubyrės?..

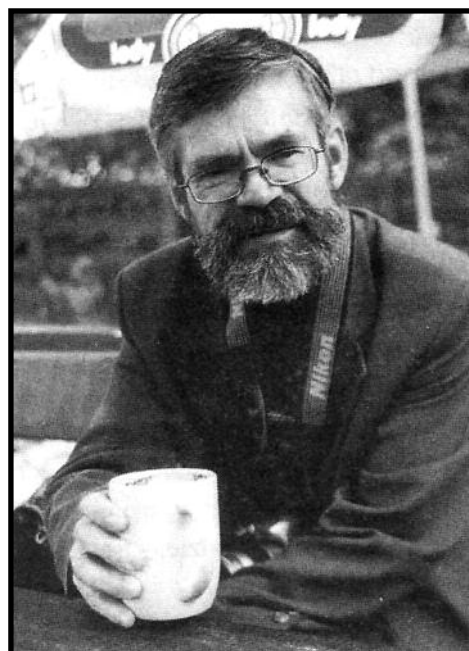
Kazys Bradūnas

J. Kuprio nuotr.

ČIA TŪKSTANTŲ METŲ DABAR

Vladui Braziūnui priklausytų šie žodžiai – „čia tūkstantį metų dabar“. Žodžiai iš jo eilėraščio, įvardiję ir šiųmetį Poezijos festivalį, ir daugelį Lietuvos vardo tūkstantmečio, ir Vilniaus – Europos kultūros sostinės – renginių. Šiuos žodžius galima išskaityti net ant dešiniojo Neries kranto, sudėstytus iš geltonų gėlių akmenuotame šlaite. Tai žodžiai, kurie iš tiesų jungia du krantus – praeitį ir dabartį, mūsų protėvius ir mus. Taigi šie žodžiai, ištarti poeto, dabar priklauso visiems mums, o taip pat tiems, kurie žvelgia į mus iš gilios praeities. Ir turbūt sunku būtų rasti Lietuvoje poetą, kurio poezija pasižymėtų tokia sodria, ryškia, turtinga, netgi – mįslinga kalba, tokiu vaizdų ir metaforų tirščiu, o taip pat – senosios baltiškos, lietuviškos pasaulėjautos restauravimu. Neveltui jo kūryboje laikas įvardijamas kaip „būtas nabaigtinis“, per kurį keliaujama ugnimi, vandeniu, oru – pirminiais pasaulio sandaros elementais, kurie sudaro ne tik žemę, bet ir žmogų... Taigi – tūkstantis metų tarp „čia“ ir „dabar“. Daug tai ar mažai poezijai ir poetinei kalbai, poetui?.. Tegu tai lieka mįsle skaitytojui.

R. Š.

Aliaus Balbieriaus nuotr.

VLADAS BRAZIŪNAS

Rekonstrukcija: aestiorum gentes Norbertui Vėliui

Treji gaideliai begysta
saulėtekio žmogui į veidą
žiedas įspįsta Dzūkijoje
ir Nemunu leidžiasi

Aukštaitijos laukų vidury
stovi stalas – linas ir duona
languota pievų skara
juosia derlųjį stuomenį

dumblinių ežerų kūlgrindos
saulėsėdos žmogui vaikščiot
atplaukia žiedas ir uždega
žvaigždę ant Aistmarių

Baltiška aritmetika

Vienąkart vienas – kiek mūsų?
Vienas ir vienas? Ar du?
Trečias negrįš jau iš prūsų –
ten dabar tyruos gūdu.

Broli dvyny, nenumirkim.
Būkim, dvyny, amžini.
Lekia balandis su mirta –
spjaudantis ugnimi.

Broli, vai kalkim tiltelį
per Nemunėlį – abu.
Vienąkart vienas gali
būti daugiau nei du.

Vandeningosios žiemos

Vandeningosios žiemos. Keliuos
autobusai mane užliūliuos.
Tolimi svetimi Zarasai –
nepaskambini neparašai.

Lyg ne tu su kuprota dvasia,
su mėnulio kalnų peizaže
išsišovusiais skruostais – geri
savo atvaizdą dubury.

Pakelta į lapus, į medžius,
tu balta, tavo balsas nudžius –

tolimos nežinios aidės
tu tarp nuoskaudos žodžių esi

vėl šviesi kaip vasario naktis,
kaip pirmoji švelni sukaktis,
mus aplenkusi. Tvenkias giedra –
mūsų dangūs, tik mūsų nėra.

Krasnojarsko Birutė

Prieškarinis vežimas. Kur Lietuvos
atpirkimas? Milinės – žiurkių spalvos –
aptaškytos raudonai, kad kelią šviestų.
Stotyje – ešelonas nei rąstai sušalusių estų.

O kieno ten balsai? Ten tardymas, teismas užtruko?
Kas ten keistas toksai prie Baikalo lašinius rūko?
Kas ten irias šimtus kilometrų, nusiperka karvę?
Kas ten kala vartus? Kas vartuose karias?

Koks ten metas netikras pro rūką pratrūkusį matos?
Angarietis valgykloj su Ulrichu žaidžia šachmatais.
Kanceliarijoj atmintį atmuša, žeria į tuštumą dulkes.
kam kryželis iš alavo stingsta, žvaigždė – išsigimsta į kulką?

Įmanytum regėti ramiai. Lyg sudeginęs protą.
Kas septintas išliko tiktai už septynis galvoti.
Už septynis užmiršti. Stotyje – negera suirutė.
Iš ledinės tamsos atitirpsta ranka:

„Ja – Birutė“. *
(rus. „Aš – Birutė“)

Senojoj gryčioj

apmečiau tavo žvilgsniu jaukų duonkepės turtą:
moliniai dubenys, bronzos ar žalvario piestas
beržo pliauskigalis žiūri į ugnį užburtą
burną pražiotą ir žiaubere tęžtantį sviestą

inkščiančią ugnį pašėriau ir tyliai sėdėjau
žvelgdamas valtį burtažodžių plaukiant pro plazdantį laiką
žiemiškas jūras, kelevį jų vienišą Dievą
nešant į atvirus vandenį, plynus ir nebesulaikomus

niūrūs šviesų atvašynai šliaužė sienojais ir siekė
tinklą raudoną užmesti, nuskęsdinti duonkepės valtį
bet suliepsnojo pakluonėję beržynas, ir sietas
septyniažvaigždis atėjo šeimynos pakelti

Atkelta iš 4 psl.

Tarmė

neišsiginsi prapulties
kada sustingo rūkas tirštas
tačiau žinojai, palytės
regėjimo šviesingas pirštas

kame prie žiburio blausaus
vėl sėdi giminė žemėta
kaip tėvo švarkas bus tarmė ta

kuria lig šiol savęs klausaus

Baltų kalbos

baltų linksniai baltalinksniai
ant kalbos asfalto linksta
po asfaltu šaknys tvinksi
žalumos kalba pritvinksta

sprogsta priebalsiai ir švokščia
prieblandoj ir mėnesienoj
kad galėčia, juos išvogčia
išsprogdinčia latvių sieną

sėlių sieliais taranuočia
tvirtagalis galininkas
kirsčia lielupe lig žiočių
bet didžiosios linkin sminga

ir laužtinės, ir trumpinės
byra priedainės, pušynės
per kalbos asfaltą, žvyrą
juodos baltų valtys irias

Balti avinėliai, o mūsiškai būtų – gėreliai

garų kamuoliai ir gėreliai
vilnoniai grakščių debesų
žydriojoj baltojoj girelėj
svajoju, o gal tebesu

tas vaikas, kietai įsikibęs
į baltas dangaus vilneles
į savo nekaltą gyvybę
kur kartą baltybėj paskęs

Miesto šalikraštys

šį rytą Vilnius raibas kaip kiaušinio lukštas
ir aš, gegužvaikis, į lizdo briauną įsikibęs
iš čia varpai girdėti, – Sudervė ar Dūkštos
ar dūksta vėtros, debesų kariaunos braunasi į Rygą

ar grįš ir suksis savo žemėj, kur pasieniuos
nuo Trakų ligi Biržų karaimų įgulos
karašiliai ir karaimiškiečiai, kur juodos plėnys
genčių ir baltos balų plieno kibirkštys

ir kibirkštys Salierio židinio, ir Kryžių kalno gaisro
dievulis degantis, ir raganos, ir viskas
toj pusėj, kur toliau nuo Vilniaus, kur pragaišo
kalnai ir ežerai, ir ašaros, betyko aštrios viksvos

vis per akis, įsižiūrėk lig kraujo
paskiau užeis naktis, ir nieko naujo

Senovinė dangaus šviesulių stebyklą ir aukuras.

LIETUVA PO ŠIMTO METŲ

Poetas Justinas Marcinkevičius

Tikrai norėčiau, kad ir po šimto metų (ir dar po šimto, ir vėliau) Lietuva būtų. Ne tik žemė, vardas, bet ir žmonės, kalba, tradicijos... O kad visuomenė išliktų gyva ir sveika, kad ji pajėgtų augti ir tęsti save, turėtų bent pakenčiamai funkcionuoti pagrindinės jos saviraiškos formos – demokratinės, politinės, socialinės, demografinės, ūkinės, kultūrinės, pilietinės, dvasinės... Pabrėžčiau: ir patriotinės (nereikėtų švilpti išgirdus šį žodį – be jo žmogaus gyvenimas tėvynėje netenka šaknų ir motyvacijos).

Manau, kad visuomenės raidą ir raišką turėtų formuoti tiek įstatymai (arba bent padėti, netrukdyti formuoti), tiek pati visuomenė, – augdama, kurdama save kaip sąmoningą pilietinį organizmą. Kokie reikalingi įstatymai? Pirmiausia tie, kurie kuriami žiūrint į Lietuvos lūpas, o ne į kokios grupės interesus.

Rašytoja Vanda Juknaitė

Ne taip seniai prie proprosenelio kapo turėjau perbėgti mintimis porą šimtų metų: taigi, karus, marus, spaudos draudimus ir baudžias.

Po šimto metų ir visada norėčiau matyti Lietuvą tokią, kokią mačiau XX amžiaus paskutinįjį dešimtmetį. Detalės, žinoma, gali skirtis. Turiu prisipažinti, kad vartotojų ir gerovės valstybe nelabai tikiu: patirtis rodytų, kad vartotojų gerovė baigiasi senelių namais ir eutanazija. Natūraliais procesais labiau pasikliaunu nei technologijomis.

Prognozuojama, kad tada naftos era bus pasibaigusi, Europoje musulmonai viršys pusę gyventojų, o didžiausią įtaką pasauliui darys supergalybės Kinija ir Indija. Stebėtinas dalykas, kaip taikiu būdu išsilaisvinusi Anglijos kolonija per šimtą metų tapo pretendente į supergalybes, neturėdama nei naftos jūrų, nei labai gerų bombelių, vien laikydamosi nuostatos, kad pasaulis yra geras toks, koks yra, nereikia jo perdirbinėti. Jei Indijos balsas įgytų pasaulinį svorį, taikios politikos alternatyva taptų realybe. Va, tada ir ateitų mūsų laikai!

Kun. Vaclovas Aliulis

Man dažnai skausmingai grįžta Sąjūdžio laikų svajonė apie garbingą ir gražią Lietuvą. Garbingą – pasaulyje pripažįstamą kaip rimtą visuotinio sambūvio dalyvę, gražią – dorą, tokią, kurioje visiems jos žmonėms jauku ir sveika gyventi. Juk nebūtinai turi išsipildyti juodžiausi spėjimai. Kadaisė Maironis prisipažino: „net neišdrišom Lietuvos svajot laisvos, neprigulmingos“, bet „neprigulmybė“ atėjo ir ją, piktų jėgų nužudytą, vėl atgavome. Labai norėčiau, kad svajonė apie garbingą ir gražią Lietuvą šviestų jos vaikams: politikams, menininkams, verslininkams, pedagogams, dvasininkams ir visiems visiems, kad ne gyventume vien šios dienos, šios savaitės, šios kadencijos, šio sezono reikalais reikalingais. Kai klausiate apie įstatymus, tai ir jų svarbiausia ypatybė – tebus jie nevienadieniai ir ne savanaudiškomis grupėms pritaikyti.

Ištraukos iš „Baltosios knygos“, 2008 (sudarė Vytautas V. Landsbergis).

Ar prisimeni kryžių kaimyno Dautarto kieme?

KARILĖ VAITKUTĖ

Kryžių Lietuva. Kur tokia yra?

Ar tokia buvo? Kieno prisiminimuose?

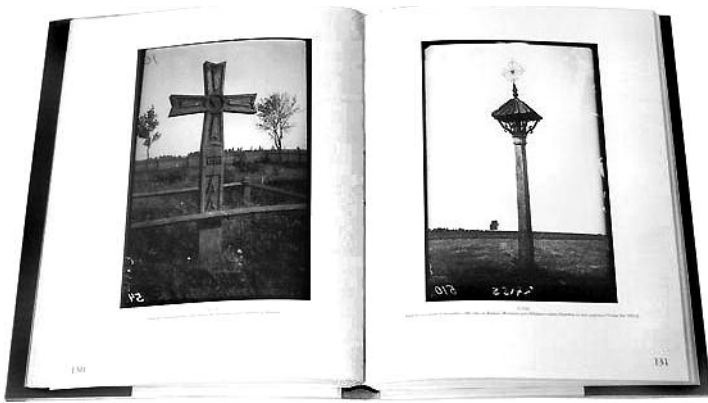
Pamenu, kai prieš aštuoniolika metų atvažiauvau į Ameriką ir pradėjau dirbti Balzeko lietuvių kultūros muziejuje, girdėdavau, kaip lankytojas, kuris muziejaus krautuvėlėje paklausdavo: „O kas tas diedukas, smakrą ant rankos parėmęs?“, atsakydavo: „O, tai Rūpintojėlis“ ir pradėdavo pasakoti, kad Lietuvoje ne tik kapinėse, bet ir kiekvienoje kaimo kryžkelėje ir daugelio ūkininkų kiemuose stovi kryžius ar koplytstulpis. O tame koplytstulpyje – tai Rūpintojėlis, tai šventas Izidorius ar šventas Jurgis, tai Motina Sopulingoji. Taip, sakyčiau, romantiškai man tuomet skambėdavo tie pasakojimai apie Lietuvą. Ir vis galvodavau – o kur aš gyvenau? Gal ne Lietuvoj tuos savo dvidešimt šešerius metus praleidau, kad nemačiau ten tų kryžių ir šventųjų „ant kiekvieno kampo“? Ir tikrai, gyvenau jau nebe Kryžių Lietuvoj, o tarybinėje socialistinėje respublikoje.

Kur tie visi senieji kryžiai dabar? Kai kurie gal tebestovi. Kai kurie – muziejuose. O kiti gal – sutrūniję, nugriuvę ar nuversti, sukapoti? Lietuvoje gal jau daug naujų pristatytą, tačiau kur tie, senieji? Gal dar gyvi dabartinių aštuoniasdešimtmečių ar devyniasdešimtmečių prisiminimuose? Tikriausiai dar galima būtų išgirsti tokią kalbą: „Ar prisimeni kryžių kaimyno Dautarto kieme? Ar žinai, kad jis pastatytas dėl to, kad žmonai prisikapnavo. Aš girdėjau kaimyną tai sakant, kai buvau vaikas. Būtų smagu pamatyti tą kryžių ir Dautarto kiemą dabar“. Kažin, ar tebestovi tas 1920 metais statytas kryžius ūkininko Vinco Dautarto kieme Raudondvaryje, Kauno apskrityje. Tačiau jis tikrai „gyvas“ Adomo Varno nuotraukoje, kurią šis 1924 metais „nutraukė“. O toji nuotrauka, kartu su dar šešiasdešimčia panašių, nei per anksti, nei per vėlai, o kaip tik dabar, besiruošiant atidaryti kryždirbystės Lietuvoje parodą, atsi-rado rūpestingų ir gerų žmonių (o gal likimo) dėka Balzeko muziejuje.

Nuotraukas į muziejų atnešė čikagietis Povilas Juodvalkis. Atnešęs paaiškino, kad parsivežęs jas iš Lietuvos ne taip seniai, nors padovanotos jam vieno pažįstamo dar tarybiniais laikais lankantis Lietuvoje. Tuomet bijojęs per sieną vežtis į Čikagą, taigi, įdėjęs į dėžutę, paslėpė po grindimis vieno namo, stovinčio Laisvės Alėjoje Kaune, rūsyje. Po daugelio metų sugrįžęs į jau laisvą Lietuvą, suradęs dėžutę su nuotraukomis to paties namo tame pačiame rūsyje, po tomis pačiomis grindimis. Atvežęs į Čikagą ir nusprendęs padovanoti Balzeko lietuvių kultūros muziejui.

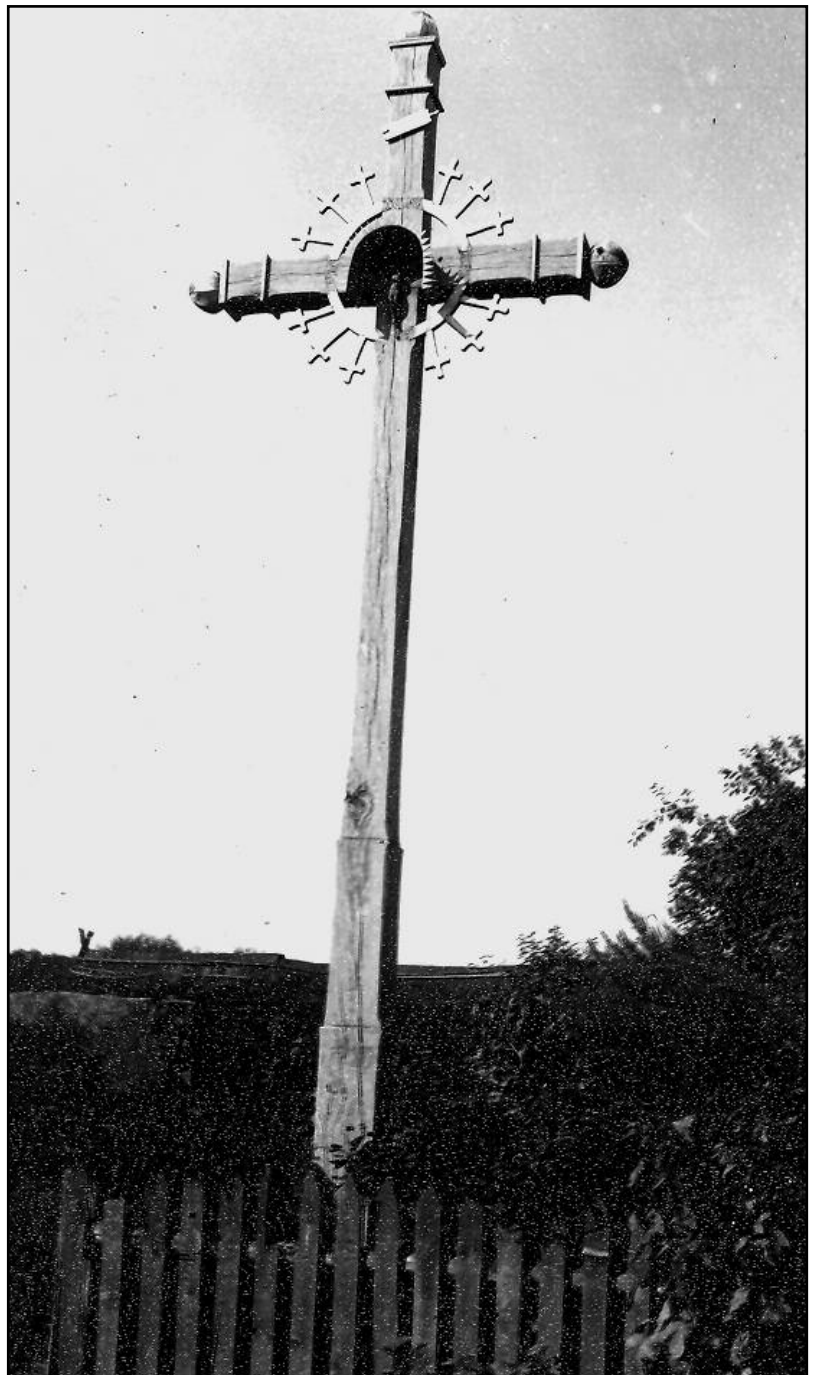
Zita Žemaitytė monografijoje „Adomas Varnas“ rašė, kad šis dar 1905 metais susidomėjęs lietuviškais kryžiais, o didžiąją dalį nufotografavęs 1924–1929 metų vasaromis važinėdamas po Lietuvos kaimus už honorarą nusipirkto „Fordu“. Ado-

mas Varnas, besirūpindamas nykstančia tautodaile, griūvančiais ir pūvančiais liaudies meistrų darbais, yra padaręs apie 2,300 kryžių ir koplytstulpių nuotraukų. Varno kolekcijos pagrindu 1926 metais M. K. Čiurlionio galerijoje Kaune buvo atidaryta Lietuvos kryžių paroda, o Paulius Galaunė parodai parengė leidinėlį „Lietuvių kryžiai“. 1926 m. A. Varnas iš 194 fotografijų parengė leidinį ir jį rankiniu būdu išleido, pavadinęs albumą „Lietuvos kryžiai“.

Šis fotografuotinis spaudinys išleistas 100 numeruotų egzempliorių tiražu. Visų nuotraukų negatyvus, sukrautus į dėžutes, Adomas Varnas laikė savo namuose, o 1944 metais, pasitraukdamas į Vakarus, vieną negatyvų dėžę jis įteikė tuometiniam Mokslų akademijos bibliotekos direktoriui poetui Petru Vaičiūnui. Kitus negatyvus globojo jo giminaite Sofija Mikniūtė, kuri 1982 metais 1,696 negatyvus perdavė Valstybiniam M. K. Čiurlionio dailės muziejui. Petro Vaičiūno išsaugoti 449 negatyvai yra Lietuvos nacionaliniame muziejuje. Pozityvai, kurių, kaip manoma iš kiekvieno negatyvo buvo padaryta po du ar tris, išsisklaidė po pasaulį.

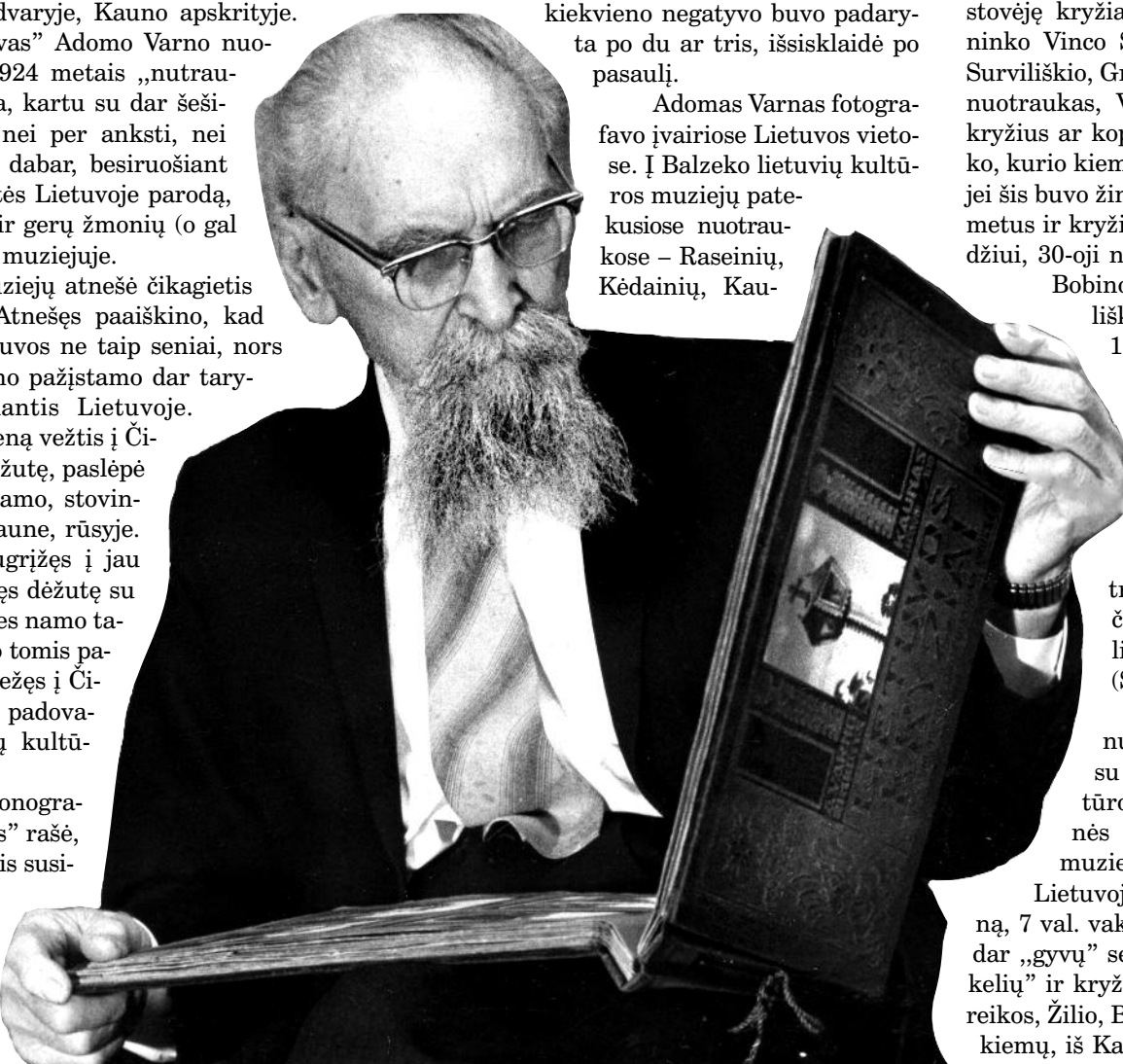
Adomas Varnas fotografavo įvairiose Lietuvos vietose. Į Balzeko lietuvių kultūros muziejų patekusiose nuotraukose – Raseinių, Kėdainių, Kau-

Vienas iš A. Varno nufotografuotų kryžių.

no, Panevėžio, Ukmergės, Švenčionių apskrityse stovėję kryžiai. Nemaža garsiojo liaudies menininko Vinco Svirskio kryžių, statytų Josvainių, Surviliškio, Grinkiškio valsčiuose. Aprašinėdamas nuotraukas, Varnas rašydavo, kokioje vietovėje kryžius ar koplytstulpis buvo pastatytas, ūkininko, kurio kieme stovėjo kryžius, pavardę, meistro, jei šis buvo žinomas, pavardę, kryžiaus pastatymo metus ir kryžiaus nufotografavimo metus. Pavyzdžiui, 30-oji nuotrauka: „Kryžius ūkininko Miko Bobino kieme Kalnaberžės kaime. Surviliškio valsčius, Kėdainių apskritis. Iš 1899 m. Užrašas: „S. Kazimirus orapro Nobis. Nutr. 1924“; 665-oji nuotrauka: „Kryžius ūkininko Aleksos Šatuno kieme Aukštutiniuose Mazūriškiuose iš 1892 m. Raudondvario valsčius. Kauno apskritis. Juozo Makausko darbas. Nutr. 1924 m.“; 729-oji nuotrauka: „Jaunimo kryžius Pakruosčio kaimo laukuose iš 1891 m. Surviliškio valsčius, Kėdainių apskritis (Svirskio darbas). Nutr. 1924 m.“.

Dalis išdidintų Adomo Varno nuotraukų bus eksponuojama kartu su JAV Lietuvių Bendruomenės Kultūros tarybos pirmininkės Dalės Lukienės rūpesčiu iš Lietuvos nacionalinio muziejaus atvežta paroda „Kryždirbystė Lietuvoje“. Paroda atidaroma liepos 24 dieną, 7 val. vakaro. Kviečiame ateiti pasižiūrėti tų dar „gyvų“ senųjų koplytstulpių, saulučių, „mūkelių“ ir kryžių iš Kryžių Lietuvos laikų – iš Seireikos, Žilio, Bogužo, Pacevičiaus ir kitų ūkininkų kaimų, iš Kačergių, Lašų, Plaktinių, Margeikos, Graužių, Kalnaberžės, Žalpių ir kitų kaimų, kapinių, laukų. □

Adomas Varnas su albumu „Lietuvos kryžiai“.

Užrašai iš Vilniaus

Tautos Namai arba Vilniaus Nacionalinė dailės galerija

STASYS GOŠTAUTAS

Angliškai Washingtone Nacionalinę dailės galeriją vadina „National Gallery of Art“. Ar mes ją vadinsime galerija, ar muziejumi, turbūt nepakeis tų namų reikšmės. Po šimto metų, tiksliau, po šimto dvejų, Lietuva atidarė Tautos Namus, kaip tai sapnavo J. Basanavičius, M. K. Čiurlionis, P. Rimša ir daugelis kitų. Bet tokio pastato, kuris buvo atidarytas birželio 20-ąją, jie ir A. Žmuidzinavičius nesapnavo. Kartais gerai turėti šventes, kad ir vieną kartą per tūkstantį metų!

Iš dekadentiškų „Revoliucijos“ namų, 1966 m. suprojektuotų Gedimino Baravyko ir Vytauto Vielaus ir iš dalies pastatytų 1980 m. (tada ten vyko išpūdinga V. Kašubos pomirtinė paroda) atsirado milžiniškas pastatas, tačiau jame vis vien viskas nesutyls, nes niekur pasaulyje visko negalima sutalpinti ir to nereikia. Baravyko ir Vielaus pastatas buvo išplėstas pagal architektų A. Bučo, D. Čaplinsko ir G. Kuginio projektą, kuris papildė originalią koncepciją paskutinių modernių architektūros įvaizdžiu. Baravyko sukurta galerija turi 10 salių, 2.200 kv. metrų, o kur dar 1.055 kv. metrų didžioji salė, kur dabar eksponuojama M. K. Čiurlionio ir jo amžininkų kūryba. Tai gana išpūdingas plotas, iš viso 10.000 kv. metrų. Žiūrint iš kito Neries kranto, tas pastatas atrodo kaip dar viena milžiniška skulptūra, skirta Vilniaus panoramai pagražinti.

Pačio muziejaus (ar galerijos) idėja pagirtina, tokios galerijos Lietuvoje dar nėra, gal nėra ir Rytų Europoje. Girdėjau, kad Taline atidarytas išpūdingas KUMU muziejus, bet neteko jo matyti. Kai priprasime, žiūrėsime į tą pastatą ir manysim, kad jis visada buvo ir yra labai reikalingas ir be jo negalėtume apsieiti. Kaip ten bebūtų, tai Romualdo Budrio, Lietuvos dailės muziejaus direktoriaus, nuopelnas – jis dar kartą parodė iniciatyvą, sumanumą, tvirtumą ir atkaklumą, nepasiduodamas išankstinei nuomonei, kaip nepasidavė jai ir Goštautų lobynų, taip puikiai išsaugotų per 50 metų sovietų okupacijos, atveju. Reikėtų nepamiršti ir Lolitos Jablonskienės, Nacionalinės dailės galerijos vedėjos, atsakingos už grakščiai pateiktą ir, svarbiausia, laiku atidarytą kolekciją.

Rūmai padalinti į dvi dalis, į vadinamąją „Nuolatinę kolekciją“, kur sukaupia XX ir XXI a. lietuvių dailę (turėtų būti nesvarbu, iš kokio kontinento). Antra dalis, vadinamoji „Keičiama parodų salė“ – čia pirmą kartą per šimtą metų sugrįžo į Vilnių M. K. Čiurlionis, apsirėdęs kitokiais rūbais, t.y., eksponuojamas su kai kuriais savo amžininkais, tokiais, kaip František Kupka, Edvard Munch, Arnold Schönberg, Mstislav Dobužinski, Stanislaw Wyspiansky ir kitais, mažiau žinomais dailininkais iš Rytų Europos. Ilgai truko tas šimto kilometrų nuotolio įveikimas. 1913 metais, po pomirtinės parodos Vilniuje, Čiurlionio darbai buvo supakuoti ir išsiųsti į Rusiją – irgi pomirtinei parodai. Visa tai dar vyko imperijos laikais, lietuvius dailininkas buvo pristatytas kaip Rusijos kūrėjas. Lietuva dar tik budo iš ilgo košmaro.

Bet grįžkime prie vadinamosios nuolatinės ekspozicijos, kuri, aišku, toli gražu nebus nuolatinė. Eksponuojami lietuvių dailininkų darbai iš viso pasaulio iškabinti paskubomis ir daug ką reikės keisti. Vienuolikoje salių bandyta pristatyti ne tik dailininkus, bet ir tam tikrą filosofinę mintį,

susietą su amžiumi ir ideologija. Pirmą salę pristato istorinę 1907 metų pirmąją lietuvių dailės parodą tarp įvairiataučių Vilniaus dailės draugijos dailininkų.

Antrojoje salėje, pavadintoje „Mokytojai ir mokiniai“, jau galima pamatyti kai kuriuos išeivijos dailininkų darbus prieš jiems išvykstant iš Lietuvos. Trečioji salė – „Naujo meno“ pradžia, prasidėjusi po 1929 metų dailininkų streiko ir „Ars“ gimimo. Tai galbūt vienintelis meno manifestas, pasirodęs Lietuvoje, avangardiškiausias momentas Kauno mene. Ten yra net aštuoni Vytauto Kairiūkščio paveikslai (Kairiūkštis – vienintelis mūsų kubistas ir konstruktyvistas) ir pirmi P. Domšaičio bandymai. Ketvirtoji salė – „Didžioji tradicija“, menas po avangardo ir artdeco, sugrįžimas į pastovesnes formas ir gamtą, geriausiai pavaizduotas Vizgirdos ir A. Gudaičio tapyba ir J. Mikėno skulptūromis.

Penktoji salė – bandymas įžiebt dialogą tarp fotografijos ir grafikos. Tai būtų gana originalus bandymas, jeigu būtų pavykęs. Šeštoji salė, pava-

vaką, E. Rakauskaite, M. Šalkauską ir visą jaunų dailininkų legioną, jie kartais per daug naudojami laisvė ir per mažai prisiima atsakomybės. Su šia karta jau tampame dailininkų tauta. Paskutinė salė – video eksperimentai, kurie mažai ką nustebintų.

Nuolatinės parodos salėse pasigendu autentiškos išeivijos meno kolekcijos. Kad ji yra, mes visi žinome (darbus dovanojo beveik kiekvienas dailininkas), bet kodėl ji nebuvo parodyta ar nepilnai parodyta – to nežinau, komentarus reikėtų išgirsti iš direktoriaus ir galerijos vadovės. Bet faktas tas, kad kolekcijos nėra, o ji būtų praturtinusi Nacionalinės dailės galerijos nuolatinę ekspoziciją. Nors žymiausių išeivijos dailininkų paveikslai ar skulptūros yra eksponuojamos, tačiau beveik visi darbai (su nedidelėmis išimtimis) yra sukurti prieš karą. Taigi išeivijos menas reprezentuojamas tik iki 1944 metų, pagal tarybinę tradiciją. Nemanau, kad tai buvo padaryta sąmoningai. Yra A. Galdikas, V. Kasiulis, V. K. Jonynas, V. Vizgirda, P. Augius ir V. Petravičiaus

Adomas Galdikas. Peizažas.

dinta „Dailė ir ideologija“, aiškiai įvardija propagandos meną ir socialistinį realizmą. Kaip istorinį momentą gal reikėjo tą nesąmonių epochą geriau išplėtoti ir daugiau iškabinti darbų. Septintoji salė tarp to viso realizmo bando išgelbėti nors minimalią estetiką, sureikšmindama formą. Aštuntoji salė – „Tarp mito ir kasdienybės“ – jau drąsiai eina kūrybine kryptimi ir nepaiso partijos diktato. Tai K. Dereškevičius, A. Kuras, A. Šaltenis ir kuklus A. Švėgžda.

Devintoji salė – K. Zimblytės ir E. A. Cukermano modernistiniai darbai. Jie mažai kuo skiriasi nuo to meto Vilniuje atsiradusių išeivių dailininkų darbų pavyzdžiais. Keturi jų įtraukti į šią parodą – K. Varnelis su dviem paveikslais, K. Žoromskis su trimis tapybos darbais (abu skolingi Vasarely ir Op art trumpai trukusiai meno srovei), ir vienas didelis įprasto stiliaus K. Zapkaus paveikslas. Reikia dar nepamiršti A. Stasiulevičiaus urbanistikos eksperimentų, originalios V. Vildžiūno skulptūros ir kūrybingos R. Gibavičiaus ir P. Repšio grafikos. Dešimtojoje salėje jau viešpatauja absoliuti laisvė – „Atviri kūriniai“. Čia matome vieną iš originaliausių skulptorių M. Na-

prieškariniai linoleumai ir pora iš 1950 metų. Iš tiesų nėra proporcijos tarp išeivijos talentų ir vietinės lietuvių tapybos pavyzdžių. Gerai, Vizgirda turi 12 paveikslų, Kasiulis – vieną, bet visi yra prieškariniai. Yra keturios išimties, minėtos anksčiau, ir du Romo Viesulo darbai iš „Dainų“ ciklo, nežinia, kodėl sujungti su J. Kazlausko fotografija penktoje salėje. Lauksiu kuratorių M. Matulytės ir R. Urbonienės komentarų.

Nenoriu net pradėti minėti visų tų, kurių čia trūksta – pavyzdžiui, A. Valeškos, A. Mončio, P. Lapės, A. Elskaus, V. Kašubos, A. Kašubienės, V. Igno, tų pačių Vizgirdos, Galdiko, Jonyno, Petravičiaus išeivijos meno pavyzdžių. Ir naudoju žodį „išeiviai“, nors visas lietuvių menas yra Lietuvos. Nežinau, kur reikėtų eksponuoti Jurgio Mačiūno ir Jono Meko avangardinius žaidimus. Tai toli gražu nėra rimta išeivijos meno kolekcija, kurios paveikslų ir skulptūrų, dovanotų Lietuvai, pilni rūšiai. Kodėl šie darbai nerado vietos visų lietuvių dailininkų aplinkoje, aš nesuprantu. Jokios abejonės, kad nuolatinė kolekcija dar turės ne vieną kartą keistis. XXI amžius dar tik prasideda – turbūt teks ieškoti naujos galerijos. □

TRYŠ TŪKSTANTMEČIO PARODOS

LAURYNAS RAUDONĖLIS

Liepos 5 d. Vilniuje, Taikomosios dailės muziejuje, iškilmingai atidarytos trys Lietuvos tūkstantmečio parodos: „Lietuva senuosiuose istorijos šaltiniuose“, „Vavelis Vilniuje. Nuo Jogailaičių iki Abiejų Tautų Respublikos pabaigos“ ir „Baltų menas“. Muziejaus salė buvo pilnutėlė – vos sutalpino visus, trokštančius išgirsti Lietuvos Respublikos Prezidento Valdo Adamkaus, dviejų parodų globėjo, ir garbių svečių pasveikinimo Lietuvai žodžius. Ką jau bekalbėti apie eksponatus – vien Kvedlinburgo analų nuorašas (tiesa, ne originalas, nes originalas iš viduramžių neišliko, bet Renesanso laikais buvo padarytas jo nuorašas), kur pirmą kartą paminėtas žodis „Litua“, sutraukė gausybę smalsių žiūrovų. Parodoje „Lietuva senuosiuose istorijos šaltiniuose“ eksponuojama daugiau nei 190 įvairių istorijos šaltinių – rankraščių, žemėlapių, planų, spaudinių, fotografijų. Jų chronologija apima ištisą tūkstantį metų. Pirmoji parodos dalis pristato Lietuvos valstybės susidarymą ir vartimą Lietuvos Didžiąja Kunigaikštyste. XII–XVI a. pirmos pusės dokumentai atskleidžia LDK ryšius su Livonija, Vokiečių ordinu, Rusios kunigaikštystėmis, Lenkija, Aukso Orda ir popiežiaus valstybe. Lietuvos karaliaus Mindaugo raštas, datuojamas 1255 m., – seniausias dokumento originalas parodoje (šiuo raštu Mindaugas užrašė Livonijos ordinui Sėlos žemę).

Antroji parodos dalis skirta LDK Abiejų Tautų Respublikoje. Nors šis laikotarpis vertinamas kaip politinio LDK silpnėjimo, ekonominio nuosmukio ir laipsniško valstybingumo praradimo metas, būta ir labai svarbių įvykių. Pavyzdžiui, 1579 m. įkurtas Vilniaus universitetas. Trečioji parodos dalis pasakoja apie Lietuvos istoriją 1795–1918 m., kai Lietuva buvo prijungta prie Rusijos imperijos. Du sukilimai, kova už lietuvių kalbą ir nacionalinis išsivadavimo judėjimas žymi šį laikotarpį. Paskutinė parodos dalis – Lietuva XX–XXI a. Šio laikmečio dokumentai atskleidžia sunkų Lietuvos kelią į nepriklausomybę, jos pripažinimą, pasipriešinimą

sovietinei okupacijai. Iš naujausių laikų dokumentų bene svarbiausias yra 1990 m. kovo 11 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Aktas „Dėl Lietuvos Nepriklausomos valstybės atstatymo“. Taigi ši paroda aprėpia esmingiausius Lietuvos tūkstantmečio istorijos momentus, išsamiai pasitelkdama dokumentus, surinktus iš daugelio Europos šalių (parodos buklete pateiktas

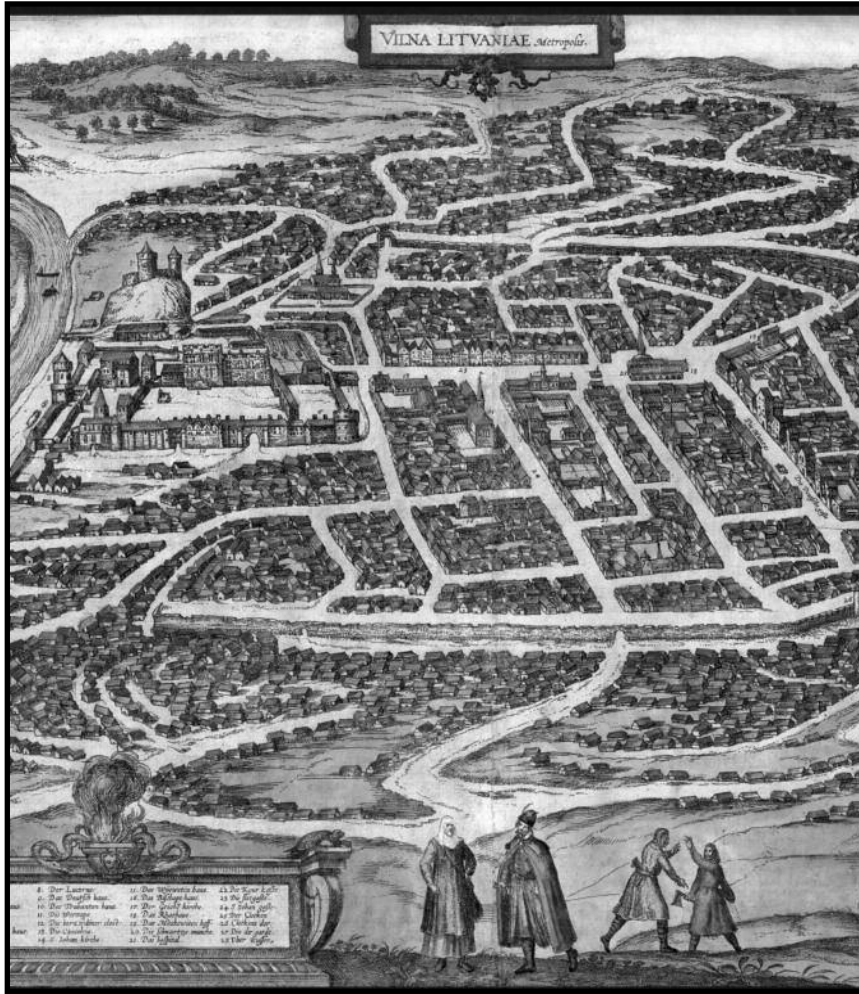
keturis skyrius. Pirmasis vadinasi „Jogailaičių Vavelis“, čia pateikiami objektai, susiję su Jogailaičių (ypač su Žygimanto Senojo ir Žygimanto Augusto) menine veikla. Vertingiausi šio skyriaus eksponatai – penki gobelenai su Lenkijos ir Lietuvos herbais. O štai paskutinių Jogailaičių mauzoliejus, pastatytas Žygimantui Senajam garsaus italų menininko Baltramiejaus Berečio, laikomas gražiausiu renesanso architektūros kūriniu į šiaurę nuo Alpių. Kituose parodos skyriuose pristatomi Lenkijos ir LDK didžiųjų kunigaikščių portretai, medaliai. Įdomūs eksponatai – karūnacijos kalavijo ir skeptro kopijos. Taip pat verti dėmesio Lietuvos didikų portretai (Radvilų, Chodkevičių, Sapiegų). Parodą vainikuoja bajorų kultūros objektai: laikrodžiai, kilimai, kontušinės juostos, karstų portretai ir skardinės lentelės. Pastarieji – kultūrinis reiškinys, neturintis atitikmenų kitose Europos šalyse, atsiradęs baroko laikotarpiu dėl išplitotų laidojimo apeigų.

Trečioji tūkstantmečio paroda – „Baltų menas“, vedanti mus prie protėvių šaknų ir savitos jų kultūros bei pasaulėjautos, kurios atspindžiais šiuolaikinėje kultūroje gali didžiulius kiekvienas lietuvius. Deja, nemaža dalis senosios baltų kultūros radinių prarasta (pasauliniai karai, sovietų okupacija), o nemaža dalis išblaškyta po visą Europą. Taigi ši paroda – bandymas surinkti į vieną vietą visą geriausią baltų palikimą – nuo pirmųjų amžių iki šių dienų.

Šiai parodai, skirtai parodyti, kokią meną baltai kūrė prieš du tūkstančius metų ir dar seniau, eksponatus padėjo surinkti muziejai iš Lenkijos, Lietuvos, Vokietijos, Latvijos. Eksponatai – puikūs, neįkainojami, tačiau labai trąpūs ir seni, reikalaujantys didžiulės atsakomybės ir pastangų, taigi pamatyti juos savo akimis tikrai verta, ir kuo greičiau, nes kita galimybė išvysti juos vienoje erdvėje gali nebepasitaikyti. O kadanagi baltų kultūroje ypatingas vaidmuo buvo skiriamas moteriai, o mitologijoje apstu moteriškų dievybių (pasak profesorės V. Daujotytės, įžengęs į namus, tik ir saugokis, kad nenumintum kokios trapios namų deivės), taigi nenuostabu, kad ir papuošalai daugiausia „moteriški“. Parodos rengėjai pabrėžia, kad papuošalai, eksponuojami parodoje, buvo randami tik turtingų baltų moterų kapavietėse.

Norėdami pateikti lankytojams staigmeną, rengėjai sumanė pasiūlyti įsigyti vienetinių rankų darbo papuošalų bei kitų baltų meno radinių kopijų bei interpretacijų, tekstilės dirbinių. Juos gamino profesionalūs menininkai – juvelyrė, tekstilininkai. Parodoje taip pat galima įsigyti gausiai iliustruotą straipsnių rinkinį lietuvių ir anglų kalbomis, kuriame skelbiami Lietuvos, Lenkijos, Latvijos mokslininkų straipsniai baltų meno temomis (yra ir CD formatu). Taigi ši paroda ne tik iš tolo parodo puikius archeologinius meno radinius, tačiau tarsi ir leidžia juos „įsigyti“, laikyti rankose, pajusti jų teikiamą energiją ir paslaptinę amžių tėkmę.

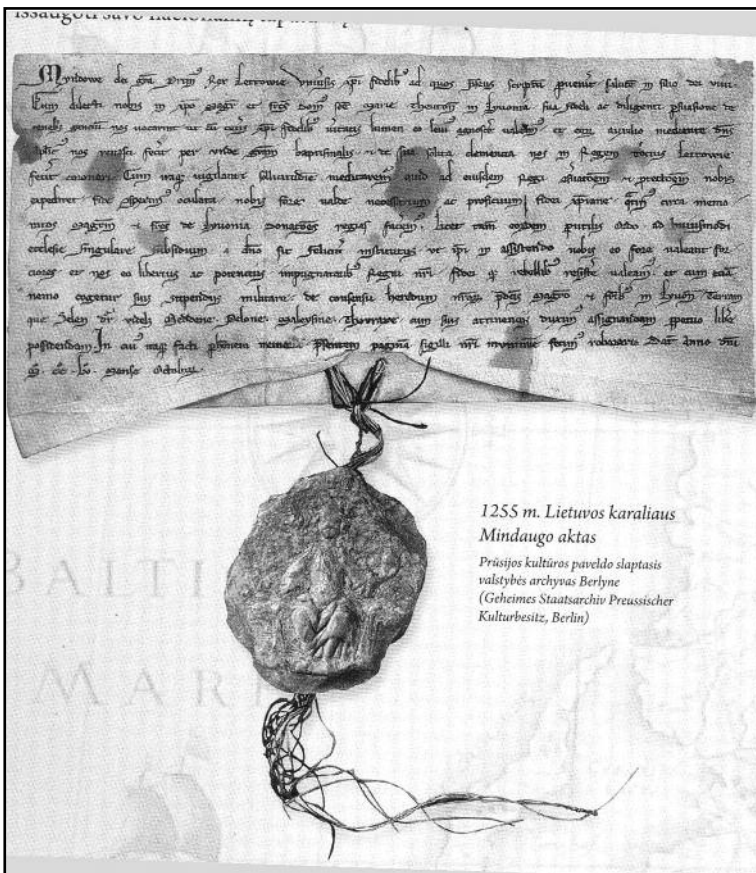
Taigi apsilankyti šiose trijose parodose verta ne tik dėl skambaus jų įvardijimo – „tūkstantmečio parodos“. Čia iš tiesų galima pajusti, kas yra laikas, istorija, kalba. □

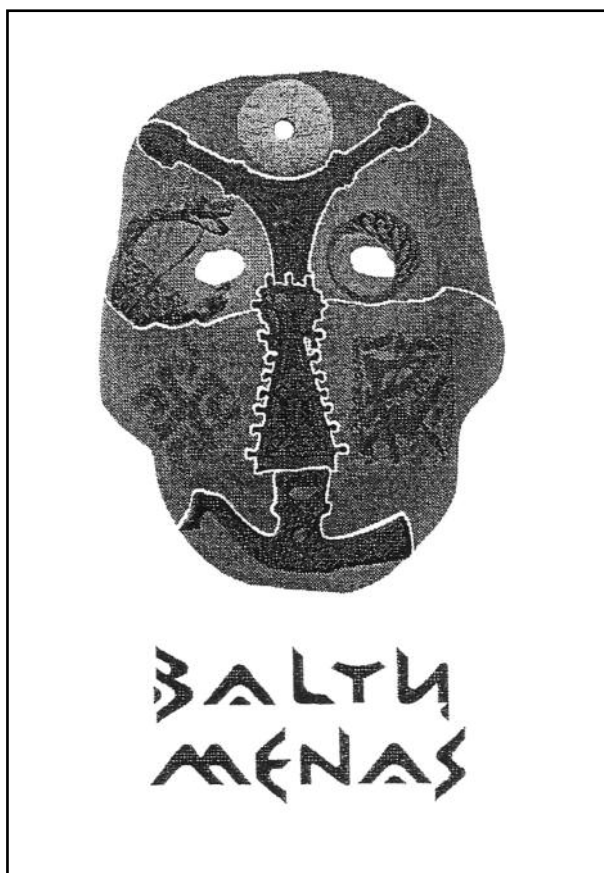
Vilniaus miesto planas. G. Braunas, Kelnas, 1581 m.

įspūdingas Europos archyvų, muziejų, bibliotekų, paskolinusių dokumentus, sąrašas).

Antroji tūkstantmečio paroda, globojama Lietuvos Prezidento Valdo Adamkaus ir Lenkijos Prezidento Lecho Kaczynskio – „Vavelis Vilniuje. Nuo Jogailaičių iki Abiejų Tautų Respublikos pabaigos“. Parodą Vilniuje organizavo Vavelio karališkoji pilis – beveik visi eksponatai yra iš Vavelio rinkinių. Paroda vėlgi suskirstyta į

1255 m. Lietuvos karaliaus Mindaugo raštas.

„Baltų meno“ parodos bukletas.